

KÜLTÜREL MİRAS FARKINDALIĞI BAĞLAMINDA "GELENEK GELECEKTİR" *

"TRADITION IS THE FUTURE" IN THE CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE AWARENESS

Münevver ÜÇER**

Öz

Yüzyıllara dayanan geçmişimiz ile gurur duyuyorsak bunun en önemli nedeni toplumun sanat kültür örf adet ve yaşanmışlıkları ile birlikte devlet geleneğinin olmasıdır. Kültürel miras sadece yapılar sadece kitaplar sadece anıt eserlerle değil toplumun her katmanında kendi belleğini benimsemekle yaşar devam eder ve gelecek nesillere aktarılabilir. Kültür ve sanatın yapı taşlarından olan geleneksel sanatlarımız yüzyıllardır süre gelen yapılanması ve kurallar bütünüyle kültürel mirasımızın farkındalığını yaratan en önemli unsurlardır. Sanatımızda yüzyıllara farkındalığın damgasını vuran isimler yetiştirmiştir. Bu geleneğin devamlılığı kültürel mirasında korunma kilitlerindedir. Türk toplumunun sosyal, kültürel ve günlük yaşamında belirleyici bir öge olan sanat; toplumu bir arada tutan örf, adet, gelenek, görenek ve kültürel yapı ile bir bütündür. Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına göç eden bu kültür, Tezhip, Hat, Minyatür, Cilt, Çini, Kalemşi, halı ve dokumacılık gibi pek çok sanatı da meydana getirmişlerdir. Elyazması kitapların ve hüsn-ü hat levhaların altın ve boya ile yapılan kenar süslemelerine verilen isim olan tezhib, stilize ve yarı stilize doğadan yorumlanmış motiflerle yapılan süslemelerdir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Tezhip, Gelenek, Motif.

Abstract

Tezhip "the art of illumination" is one of the most important branches of turkish traditional arts. The base of the word "Tezhip" in arabic is "zeheb" which means "gilding" or "illumination". This illumination art is basically used for the ornamentation of the Korans. The literary and religious manuscript sand firmans (imperialorders), the divans which are the collection of poetry are all or namented mainly by "tezhip". The story boks called "mesnevi" with miniatures are also or namented by "tezhip". The origin of "tezhip art" goes back to 8th and 9th centuries in the Middle Asia and enriched through ages especially in Anatolia where this art reached its peak during the Ottomans. Consequently "tezhip" is the touchstone of turkish traditional arts. By keeping to the techniques of the pattern sand for ms , our mission is to carr you this traditional art for the next generations. Hence, the main intention of this presentation will be about the history of "tezhip art" throughout the ages and mainly it will be about the evolution and the improvement of this art in the century we live in regarding the universal esthetic criteria of art making. On the other hand, the main concern of this paper on "tezhip art" is to clarify that the traditional art is not only the work of traditional craftsmen but the work of creative artists nourished from classical roots within collective consciousness of visual richness enabling them to synthetisetheir personal artistic trait sand findings. Contemporary critics who pretent that classical arts should remain classical, would probably harshly criticize sixteenth century calligrapher Karahisari's master designs. In contemporary art of painting we witness that artists incline to be more creative after accomplished

---

*Bu araştırma, 18-19-20 Nisan 2019 tarihlerinde Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi'nde gerçekleşen 2. Somut Olmayan Kültürel Miras Çalıştayı'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Doç., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, munevver.ucer@msgsu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1351-824X>.

sketching classical works. Artists like Picasso, Kandinski, Miro and Klee walked in this path and introduced innovations to Western art with their abstract designs.

Keywords: Culture, Illumination, Tradition, Motif

1.Giriş

“Her sanat yapıtının bir yaratıcısı vardır; ama yetkin bir sanat yapıtıysa eğer, özünde anonim bir şey vardır.” der Simone Weil. İşte bu bağlamda anonim ve yerelle beslenen gelenek geleceği oluşturmada bir yapı taşı görevi görür.

İnsanlık tarihi kadar eski bir maziye sahip olan süsleme, toplumların sosyalleşme süreçlerinin temel taşı olmuştur. Mağara duvarlarından başlayan bu süreç, toplumun kendine özgü zevk ve manevi değerlerinin şekillenmesiyle ortaya çıkar. Türk toplumunun sosyal, kültürel ve günlük yaşamında belirleyici bir öge olan sanat; toplumu bir arada tutan örf, adet, gelenek, görenek ve kültürel yapı ile bir bütündür (Üçer, 2017:36).

Kültürü oluşturan, geliştiren ve gelecek nesillere aktaracak olan sanat, bu varoluşla birlikte toplumun yapısına has bir tarz da oluşturur. Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına göç eden kültür; tezhip, hat, minyatür, cilt, çini, kalemşi, halı ve dokumacılık gibi pek çok çeşit kadim sanatı da meydana getirmiştir. Türklerin geleneklerine, kültürüne, yaşam tarzına ve inanişına göre şekil alan bu sanatlar; geniş topraklara yayılarak gelişmiş ve yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. Geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan tezhib sanatında, birçok sanatkar, ortaya koymuş oldukları nadide eserler ve ekoller ile bu sanatın yaşamasını, gelişmesini ve günümüze gelmesini sağlamışlardır (Üçer, 2018:35). Sanatımız adına kabul edilen ilk bezeme örnekleri, 8.-9. yüzyılda Orta Asya'da Karahoça ve Bezeklik'teki Uygur Türklerine ait duvar fresklerinde yer alır. Bu fresklerde bugün kullanılan stilize ve yarı stilize çiçekleri, bazen yazıların kenarında bazen de bir rahibin elinde resmedilmiş olarak görmek mümkündür.

Görsel 1. Uygur Prensi 8-9. yy.

2. Türk Tezhip Sanatı

Geleneğimizi oluşturan Türk bezeme sanatları, birçok çeşitlilik gösterse de özünde geçmişini olan din, dil, kültür, örf ve adet bağlamında bütünlük sağlayan bir birikimin eserleridir. Bu bağlamda mihenk taşlarından biri olan "Tezhib" sanatı üzerinden örneklemek gerekirse, gelenekten geleceğe olan sürecin devamlılığı ve sanattaki tekamülü de görülür. Orta Asya'nın kurak steplerinden daha verimli topraklar aramaya doğru göç eden Türkler, birçok geleneklerini de birlikte getirmiş ve yaşatmaya devam etmişlerdir. Büyük Selçuklu imparatorluğundan sonra hâkimiyetini sürdüren Anadolu Selçukluları tezhip sanatını Anadolu'ya taşımışlardır. Selçuklular zamanında, yapılanmaya başlayan ve kendi tarzını oluşturan tezhib, hat, çini gibi sanatlarda Sahib Ata Fahreddin Ali'nin himayesindeki sanatçılar Nakkaşhâne geleneğinde çalışarak eserler üretmişlerdir. Bu nakkaşhâne geleneğinin temellerini oluşturan bir olgudur. Osmanlı İmparatorluğu İstanbul'un fethinden sonra sanat ve kültür alanında büyük bir gelişme göstermiş, Avrupa Rönesans'ını yaşarken Osmanlı coğrafyasında da klasik sanatın temelleri atılmaya başlamıştır. El yazması eserlerin itina ile hazırlanması, bu nadide eserlerin devrin

önemli kişilerine sunulmak üzere yapılması, hüsn-ü hat sanatıyla birlikte tezhip sanatının da gelişmesini sağlamıştır. Bu durum, dönemin özelliklerini yansıtacak şekilde çeşitli üslupların ortaya çıkmasına da yol açmıştır (Üçer, 2018:44). Osmanlı tezhib sanatının günümüze ulaşan ilk örnekleri, Fatih Sultan Mehmed'in tahta geçtiği 15. yüzyılın ikinci yarısında, başkentin Bursa'dan Edirne'ye taşındığı döneme aittir (Binark, 1978:227). İstanbul'un fethiyle Osmanlı'nın yükselme devrine girmesi, ülkenin ekonomik, siyasal-sosyal alanlarda ilerleme kaydetmesi ve Fatih Sultan Mehmed'in sanata önem veren bir padişah olması nedeniyle sanat kollarımız gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde, saraya bağımlı olarak gelişen sanatın en önemli merkezi İstanbul olmuştur. Sanatsever kişiliğiyle tanınan Fatih Sultan Mehmed sarayında nakkaşhâne kurmuş ve başına Özbek asıllı Baba Nakkaş'ı getirmiştir. Bu nakkaşhânedeki Fatih Sultan Mehmed'in, kütüphanesi için pek çok nadide kitap üretilmiştir. Hattatlar tarafından yazılmış, müzehhipler tarafından tezhiblenmiş, nakkaşlar tarafından resimlendirilmiş yazma eserler mücellitler tarafından ciltlenerek padişaha sunulmuştur.

Görsel 2. Fatih Albümü İÜK 1423 Baba Nakkaş.

Tezhib sanatının, varlığını ve gelişimini II. Bayezid devrinde de sürdürmüş arşiv belgelerinde, II. Bayezid'in 600'den fazla el yazması kitap toplamış olduğu belirtilmektedir. Fatih Sultan Mehmed gibi Sultan II. Bayezid'de "Hamîlik" geleneğini sürdürerek sanatın ve sanatkârın dostu ve koruyucusu olmuştur. Fatih devrinin devamı olan bu dönem Osmanlı İmparatorluğunda tezhip sanatının en olgun ve en mükemmel devrinin temellerinin atıldığı dönemdir. II. Bayezid döneminde tezhib sanatının gelişmesindeki en önemli nedenlerden biri, hat sanatında çok önemli bir yere sahip olan "Şeyh Hamdullah" tır. Şeyh Hamdullah'ın yazmış olduğu Kur'an-ı Kerîmlerin çok ince tezhiblerle süslenmiş olması tezhip sanatının gelişmesini sağlamıştır (Üçer, 2017:37).

II. Bayezid'den sonra tahta geçen Yavuz Sultan Selim'in 1514 Tebriz seferinden sonra, son Timurlu Sultanı Bediü'z Zaman Mirza ve yanındaki Herat'lı sanatkârları İstanbul'a göndermesiyle Osmanlı tezhib sanatında gelişmeler olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıllık kısa hükümrânlığı süresinde gelişmeye ve güçlenmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğunun tahtına 1520 yılında Kanuni Sultan Süleyman geçmiştir. "Muhibbî" mahlası ile şiirler yazan Kanuni Sultan Süleyman, sanata ve sanatçıya değer veren ve sanatla iç içe yaşamış bir padişah'tır. Bu devirde sanatkârlar nakkaşhânedeki toplanarak teşkilatlandırılmış ve her türlü ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır. Saray nakkaşhânesinin Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat süresinde çok iyi bir örgütlenmeyle faaliyet gösterdiği belgelerle kanıtlanmaktadır (Tanındı, 1996:139-157).

16. yüzyıl Türk Tezhip sanatına damgasını vurmuş iki sanatçı öne çıkar, bunlardan birisi 1514'de Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i fethinden sonra, Tebriz'den Amasya'ya getirilen sanatçılardan Şah Kuludur. Şahkulu aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman'ın da nakkaş başıdır. Şahkulu saray nakkaşhanesinde XVI. yüzyılın ilk yarısında alışıla gelmiş uygulamalar dışında tezhib ve minyatür tekniğinden farklı "saz üslubu" denilen ve kendisiyle özleştirilen ekolün sahibi olmuştur. Şahkulu'nun genellikle açık zeminli kâğıtlar üzerine siyah renkle yaptığı desen ve resimleri kapsayan bu çalışmaları, XIII. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında saz yazmak adını alarak, Osmanlı nakkaşhanesinin müzehhibleri ve ressamları tarafından bir ekol olarak uygulanmaya devam edilmiştir (MustakıMZade, 1928:271).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde bahçelerde yetiştirilen çiçekler, geleneksel sanatlarda, stilize ve yarı stilize kullanımlarıyla tezhib sanatında yer almıştır. Lale, gül, karanfil, sümbül gibi çiçekler, 16.yüzyıl tezhib sanatına hakîm olan çiçek motifleri olmuştur. Hasbahçede yetişen çiçekler, Kanuni Sultan Süleyman'ın yazdığı şiirleri içeren "Muhibbî" divanında, dönemin bir diğer ekol olan sanatçısı ve Başnakkaşı Karamemi (Atasoy, 2005:60) tarafından tezhiblenen eserlerde hayat bulmuştur. Karamemi, sarayın hasbahçesinde gördüğü lale, sümbül, karanfil gibi çiçekleri tezhiplerinde, stilize ve yarı stilize kullanmaya başlayarak tezhib sanatında yeni bir üslubun oluşmasını sağlamıştır. Bu üslup daha sonra, 18. yüzyılda tezhib sanatında yer alacak olan natüralist üslubun habercisi olmuştur.

Görsel 3. Muhibbi Divanı İÜK 5467.

Görsel 4. 16. Yy. Sazyolu Ekolü, kağıt ve çini yüzey örneği.

Osmanlı İmparatorluğunun çok geniş topraklarda hüküm sürdüğü 16.yüzyılın sonu ve 17.yüzyılın ilk yılları tezhib sanatında duraklama devrinin başladığı yıllardır. Osmanlı sanatı, 17.yüzyıla kadar dış tesirlerden uzak kalmasına rağmen 17. ve 18. yüzyılların siyasi olayları, devletin dış açılmaya başlaması sebebi ile sanatta ve toplumsal hayatta değişiklikler kendini göstermeye başlamıştır (Renda, 1977). Yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı sanatlarının bazı

dallarında hissedilmeye başlanan batı etkisi, tezhib sanatında da görülür. Bu dönemde klasik motifler ile birlikte çiçek buketleri de kompozisyonlarda yer almaya başlamıştır.

Tezhib sanatında 17. yüzyılda doğadaki haliyle resmedilen çiçekler kendine has bir karakterle sanatımızda uygulanmıştır. Kelime olarak “çiçek buketi” anlamına gelen “Şukufe”ler sanatımızda önemli bir yer kazanmıştır (Demiriz, 1986:47-50). 18 yüzyıl, tezhib sanatında önemli yeri olan Ali Üsküdârî, tezhib sanatında kullanılan çiçekleri, yeni bir anlayışla doğada görüldüğü gibi canlı ve parlak renkleriyle kurdele fiyonklarla bağlanmış çiçek buketleri olarak resmetmiştir

18. yüzyılda başlayan “Türk Rokoko” üslubu 19. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Bu üslup bir asır boyu etkili olmuş, başta Kur’an-ı Kerîm olmak üzere kıt’a levha ve hilye eserlerde yaygın olarak kullanılmıştır. Tezhib sanatının klasik formlarının dışında uygulanmış olan eserlerde, desen kompozisyonları yapraklar ve yapraklardan meydana gelen paftalardan oluşmuştur.18. yüzyılda başlayıp süre gelen vazo, sepet gibi objelerin içinde, çiçek buketlerini uygulama geleneği on dokuzuncu yüzyılda da devam etmiştir. Bu vazolar, orta bağ gibi motiflerin çıkış noktası olarak tasarlanmıştır. Süsleme unsurlarının çok kullanılan bir diğer ögesi olan kurdeleler ise, Türk Rokokosunda çiçek buketlerinin merkezinde bağlaç olarak kullanılır. 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar süren dönemde, tezhib sanatında etkin olan sanatçılardan olan Osman Yümni, Efendi klasik üslubun yanısıra natüralist tarzda gül ve çiçek çalışmalarıyla karşımıza çıkar. 20. yüzyılda ise Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, yarı stilize ve naturalist tarzda hazırlanmış çiçek resimleriyle karşımıza çıkan bir ressam, nakkaş ve tezhib sanatçısıdır.

20. yüzyıl başlarında savaşlar ve ülkenin yeniden yapılanma sürecinde duraklayan klasik sanatlar,“klasik dönem” diye adlandırılan 16. yüzyılın kuralları ve tarzında uygulanmaya başlanmıştır. Bu yüzyılda tezhib sanatında ise, klasik anlayışın kurallarının benimsendiği farklı arayışlar da etkili olmuştur. Tezhib sanatçıları klasik tezhib anlayışıyla işlenmiş kompozisyonlara ilaveten, natüralist tarzda tasarlanmış ve renklendirilmiş lale ve gül ağırlıklı tezyinat tarzını da benimsemişlerdir. Kitap sayfalarından çıkan tezhibli eserler, levhalar şeklinde sergilenerek sanatseverler ile direkt buluşmuş ve farklı bir kullanım alanına sahip olmuştur. Natüralist tarzda işlenmiş çiçekler geleneğe bağlı olarak devam etmiştir. Günümüz sanatçıları içerisinde bu

geleneğe çağdaş yaklaşımlar getirerek, gelenekle günümüz çağdaş yaklaşımlarını bir arada harmanlayıp çağdaş bir dil yakalayan tezhib sanatçıları da ortaya çıkmıştır.

Bu güne kadar ağırlıklı olarak, klasik formların tekrarlandığı tezhib çalışmalarının yapılmış olmasının sebebi, bu sanatın kesintiye uğrayan bir eğitim süreci geçirmiş olmasıdır. Bu sanata gönül vermiş hocalar ve akademide verilen eğitimle bu geçiş sürecini atlamanın tezhib sanatı yeniden varoluşunu klasik dönemin eserlerine bakarak günümüzde tekrar uygulayan sanatçılarına borçludur. Son otuz yıla bakıldığında, klasik sanatların ve tezhib sanatının atağa geçtiği, sanatçılar ve sanatseverler tarafından sahiplenildiği görülmektedir. Geleneğe sahip çıkmak geleceği teminat altına almakla eş değerdir. Devletler süreklilik gösterdikçe sanat ve kültürleri de devamlılık gösterecektir. Başka bir deyişle tam tersinden bakılacak olursa sanat ve kültürüne sahip olan uluslar devamlılık göstermeye devam edeceklerdir.

Günümüz tezhib anlayışı içinde yenilikçi ve çağdaş tasarımlarla uygulama yapanların veya yapmak isteyenlerin dikkat etmesi gereken en önemli husus, klasik tezhib sanatını tam anlamıyla bilmeleri, kurallarına vakıf olmaları gerekliliğidir. Klasik tezhib sanatı öğrenilmeden yeni yorumların yapılması mümkün değildir. Bu konu sadece geleneksel sanatlarda değil, bütün sanatlar için söz konusudur. Batı ressamlarından biri olan, Picasso'nun ilk dönem ve son dönem eserlerine bakıldığında, görülen yorum farklılıkları bu durumu gözler önüne sermektedir. Tarihini bileceksin ve sonrasında yeni ve gelecek tarihini şekillendirerek sen yazacaksın. Sanatının tarihine kurallarına hakim olacaksın ve yeni gelecek sanat anlayışını bu temeller üzerine sen inşa edeceksin...

Görsel 5-6. Picasso.

Yeni arayışlar, beraberinde, geleneksel sanatlarla uğraşanları yeni birlikteliklere yönlendirmiştir. Farklı kompozisyon arayışları, tezhib ve hat sanatçıları beraber tasarım çalışmaları yapmaya sevk etmiştir. Eserlerde, alışlagelmiş olan, tasarlanmış hat çalışmasının etrafına tezhib uygulanmasının yanı sıra önce tezhibi yapılan eserlere hat uygulamaları da yapılır olmuştur. Bu durum, tezhipte yenilikçi formların ortaya çıkmasını sağlamış ama hat sanatçılarına tasarım ve uygulamada yeni zorluklar getirmiştir. Bitmiş tezhib üzerine hat uygulamaları yapmak düz kağıda yazmaktan daha zor olmaktadır. Fakat ortaya çıkan sonuç, başlı başına eşsiz sanat eserleri olmaktadır.

Görölmeye başlayan yeni bir uygulama da, minyatür ve tezhip çalışmalarının tek bir kompozisyona yerleştirilmesidir. Geleneksel minyatür uygulamalarında, sayfa içinde minyatür uygulanmakta ve minyatürü, tezhibli kenar bordürden ayırmak için araya renkli boya ya da altın ile ince bordürler yapılmaktaydı. Günümüz uygulamalarında ise tezhib ile iç içe geçmiş olan minyatür tasarımları yapılmaktadır. Bu yenilikçi uygulamalar uluslararası sanatsal platformlarda beğeni kazanıp, yarışmalarda ödülle değerlendirilmektedir.

Günümüz klasik sanatları içerisinde yenilikçi arayışlar içinde dikkat çeken diğer bir unsur da, tezhib için kullanılan kağıtlarda yapılan yeniliklerdir. Dokulu, ebrulu, çeşitli renklerde boyanmış, renk geçişleri uygulanmış kağıtların kullanılması yenilikçi tasarım arayışları içinde olan tezhib sanatçılarının kağıttan uygulamaya giden çalışmalarının zeminini oluşturmaktadır.

Sanatınızın etik kurallarına, geleneğine sahipseniz ve bu noktalara saygı ile yaklaşıyorsanız, kurallarından ödün vermeden çağdaş bir tını yakalayarak yenilikçi bir anlayış ile sanat eserleri üretiyorsanız, “gelecek” bu çalışmalarını da değerlendirecektir. Tezhib sanatında uygulama olarak ilklerden olan ve tarafımdan(bu makalenin yazarı tarafından)kullanılan degrade geçişli kağıtlar, tezhib, zemin, renk uygulamalarında degrade geçişler, kağıt zeminde yarı ve tam değerli taş kullanımları, ebru olarak yapılıp degrade renk geçişleri ile boyanarak tezhib ile birleştirilen kağıtlar, rölyef etkisinde kağıttan koparılarak hacim kazandırılan boyutlu tezhib uygulamaları ve üç boyuta taşınan tezhib ve de hat uygulamaları sanatımızı geleceğe taşımak adına arayışların denendiği uygulamalardır. İnsan ömrünün atmış ila seksen yıl aralığında olduğu dünyamızda “uzun yaşamın sırrı”, geleceğe bırakacağımız ve insanların bu eserlere bakınca, bizi adımızla sanatçıların isimleriyle zikredilecekleri, tarzımızı yansıtan eserler olacaktır.

Görsel 7-8. Çağdaş Tezhib Uygulama Örneği.

Görsel 9. Çağdaş Tezhip Uygulama Örneği.

3. Sonuç

Bugün de beğeniyle izlenen, geçmiş yüzyılların ekol olmuş sanatçıları, Karamemi, Şahkulu, Ali Üsküdârî gibi önemli isimler, yaşadıkları dönemde yeni tasarımlarıyla nasıl yüzyıllara damgalarını vurmuşlarsa ve bunu yaparken de geleneksel sanatların klasik kurallarını koruyarak yapmışlarsa, bu sanatları günümüzde yeniden yorumlamaya çalışan sanatçılar da, bu sanatın ince bıçak sırtı olan kurallarını, nüanslarını bozmadan, geniş kitlelere ulaşacak yeni yorumları, yeni tasarımları ve arayışları sanatseverlerin beğenisine sunmalıdır.

“Bizi biz yapan geçmişten günümüze, günümüzden geleceğe bizi anlatacak olan kendi öz kültürümüz ve özümüze ait olan sanatımızdır.”

Kaynakça

- Atasoy, N. (2005). *15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler*, İstanbul,
- Binark, İ. (1978). "Türklerde Resim ve Minyatür Sanatı", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 12, Ankara, ,s.227.
- Demiriz, Y. (1986). *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslûpta Çiçekler*, İstanbul.
- Keskiner, C. (2002). *Türk Süsleme Sanatında Stilize Çiçekler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Mesara, G. (1987). "*Türk Tezhip ve Minyâtür Sanatı*", Sandoz Bülteni, Sayı 25, İstanbul, s. 18-30.
- Mesara, G., Can , Ş. (1997). "*Müzehhip Kara Memi*", AD Dergisi, Sayı 49, İstanbul, s. 108-115
- MustakıMZade, S. S. E. (1928). *Tuhfe-i Hattatin*, İstanbul.
- Tanındı, Z. (1996). "*Mimar Sinan Çağında Türk Kitap Sanatının Ünlü Ustaları*", Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Dizi 3, Ankara,, s.139-157.
- Uluç, L. (2006). *XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Üçer, M., Üçer, K. (2007). *Meâsir-i Münevverân*, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Üçer, M. (2017). *Türk Sanatının Yapı Taşları II*, Tezhib, Zonguldak.
- Üçer, M. (2018). "Tezhib Sanatı",*Ardında İz Bırakanlar, Dünden Bugüne Tezhip Sanatı*, Üsküdar Belediyesi Yayını, s.35.
- Üçer, M. (2017). "Tezhib",*Türk Sanatının Yapı Taşları II*, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, s.36.